לְרִשְׁעִים וְכוּ' שֶׁמְּחַיְּבִין לְבָנָיו וְלִבְנֵי בְנֵיהֶם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. שאף שלענין עונשים אין פוקדים עוון אבות אלא עד דור רביעי, אך יחוסו הפגום נשאר עד סוף כל הדורות, וכמו טבי העבד שלא נסמך בגלל שהיה מזרע כנען (מהרש"א).

וְכָל הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים וְכוּ'. ■ וכן נפסק להלכה (רמב"ם תשובה ד, א). ומכל מקום, אם שב בתשובה, נחשב בעל תשובה ויש לו חלק לעולם הבא (שם, ו).

אֶחָטָא וְאָשׁוּב תְּרֵי זִימְנֵי וְכוּ' כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵירָה וְשָׁנָה בָּהּ וְכוּ'. שכיון שחטא פעמיים ונראית לו כהיתר, שוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה (רש"י). ודי בעצם החזרה על החטא אף אם לא אמר 'אחטא ואשוב', והמשנה חידשה שגם אם בנוסף לכך אמר 'אחטא ואשוב', נענש רק שלא יעזרוהו לשוב [-'אין מספיקין בידו'], אבל אם השתדל בכל כוחו ועשה תשובה, התשובה מכפרת (תוספת יום הכיפורים לעיל פה, ב). ויש שביאר, שכשאומר כן פעם אחת, אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה, ואם אומר כן פעמיים, גם הוא בעצמו אינו מתעורר לתשובה, אחר שנעשית לו כהיתר (לחם משנה תשובה ד, א, בדעת הרמב"ם שם).

אֶחָטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, משום שנחשב כאומר 'אחטא ואשוב', ולא יסייעו ה' לעשות תשובה ביום הכיפורים (רמב"ם בפיהמ"ש ובהל' תשובה ד, א). ויש שפירש, שהאומר 'אחטא ויום הכיפורים מכפר', אין כח ביום הכיפורים לכפר לו, כיון שעובר בשאט נפש על האיסור, ואלמלא כפרת יום הכיפורים היה מתגבר על יצרו (ר"י מלוניל). ואפילו אם לא אמר כן אלא פעם אחת. וגם אם יחזור בתשובה, אין יום הכיפורים מכפר לו (תוספת יום הכיפורים; שפת אמת).

■ להלכה, האומר 'אחטא ואשוב', אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה, ובכלל זה, האומר 'אחטא ויום הכיפורים מכפר' (רמב"ם תשובה ד, א). ומכל מקום, אם עשה תשובה, נחשב בעל תשובה ויש לו חלק לעולם הבא (שם, ו).

רַבִּי אוֹמֵר וְכוּ'. ■ ואין הלכה כרבי, ראה ביאורנו לעיל (סוף פה, ב).

עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, ואפילו יום המיתה אינו מכפר עד שירצה את חבירו (חיי אדם קמג, א; חפץ חיים לשון הרע ד, יב). ואם חבירו אומר בפיו שמוחל לו ובלבו אינו מוחל לו, אינו מועיל, ולא שייך לומר כאן 'דברים שבלב אינם דברים', כיון שהמחילה עיקרה בלב (חוט שני תרו, ד, בשם החזו"א). ויש סוברים, שמועילה המחילה באופן זה, ש'דברים שבלב אינם דברים' (אבן ציון עמ' תקמב, בשם הגרש"ז מקלם).

כָּל הַמַּקְנִיט אֶת חֲבֵירוֹ אֲפִילּוּ בְּדְבָרִים, צָרִיךְ לְפַיְּיסוֹ. ואפילו אם לא ידע חבירו שחטא כנגדו, צריך להודיעו שפגע בו ולבקש ממנו מחילה (שערי תשובה ג, רז, וחפץ חיים לשון הרע ד, יב, וראה משנ"ב מהדו' דרשו תרו הע' 10. ולענין לשון הרע ורכילות, ראה באר מים חיים שם, מח, חפץ חיים רכילות ד, באר מים חיים, ד).

ובחטאים ש'בין אדם לחבירו' שיש בהם גם איסור לאו, כגון שגזל את חבירו, צריך להתוודות לפני ה' לאחר בקשת המחילה, ואם התוודה קודם לכן, לא יצא ידי חובת וידוי (שערי תשובה ד, יח), ואפילו החלק של 'בין אדם למקום' לא נתכפר לו (מנחת חינוך מצוה שסד אות לב). אכן, בחטא שעיקרו רק משום 'בין אדם לחבירו', כגון שהקניטו בדברים, יש לעיין האם צריך גם להתוודות על כך לפני ה' (ראה פמ"ג או"ח תרז משב"ז, א, מובא בשעה"צ שם, יג).

■ להלכה, המקניט את חבירו בדברים, צריך לפייסו (שו"ע או"ח תרו, א). ונכון שיבקש ממנו בעצמו, אלא אם כן טובת הענין שיבקש על ידי שליח, או שקשה לו לבקש בעצמו (משנ"ב שם, ב).

בְּשָׁלֹשׁ שׁוּרוֹת שֶׁל שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם, שלש פעמים בשלשה אנשים בכל פעם (רש"י), ובכל פעם יביא שלשה בני אדם אחרים (שערי תשובה ד, יט). ויש שכתבו, שבתחילה יפייסנו בעצמו, ורק אם לא התפייס, יפייסנו שלש פעמים כנ"ל (רמב"ם תשובה ב, ט, אך ראה ביאה"ל תרו, א, שבטור ושו"ע משמע שמיד בפעם הראשונה יבוא עם שלשה בני אדם).

אַל יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ פְּעָמִים. שלאחר מכן 'חזקה' שבודאי לא ימחל לו, ולכן צריך להמתין עד שימות ויבקש מחילה לאחר מיתתו (שפת אמת), ובינתיים אינו נענש על כך, משום שנחשב כאנוס (חשוקי חמד, בשם הגרי"ש אלישיב). מאידך, יש שכתבו, שלאחר שלש פעמים יום הכיפורים מכפר (פרי חדש או"ח תרו, א).

שֶׁנֶּאֱמַר אָנָּא שָׂא נָא וְעַתָּה שָׂא נָא. 'נא' הוא לשון בקשה (רש"י), וכתוב זה נאמר בבקשת המחילה של אחי יוסף שביקשו ממנו מחילה, ולמרות שמחל להם מיד בפעם הראשונה, אך מלשון הכתוב דרשו חז"ל, שאין צורך לבקש מחילה יותר משלש פעמים (מהרש"א, אך ראה רבינו בחיי שם שלא מחל להם, ולכן הוזקקו לכפרת עשרה הרוגי מלכות).

■ להלכה, המבקש מחילה ולא התפייס חבירו, יחזור ויבקש ממנו מחילה פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים (שו"ע או"ח תרו, א), וכל פעם יפייסנו במין ריצוי אחר. ויפרט במה חטא נגדו [אלא אם כן יודע שחבירו יתבייש בכך]. והמבקש מחילה מכמה אנשים ביחד באופן כללי, אינו יוצא ידי חובה (משנ"ב שם, ג). ואם לא התפייס בשלש פעמים, אינו זקוק לו (שו"ע שם). ויודיע לפני עשרה אנשים שביקש ממנו מחילה (רמ"א שם), כדי לפרסם שהוא מצידו מעוניין לפייס (משנ"ב שם). וראה עוד בביאורנו להלן (ע"ב ד"ה רב שאני).

וְאִם מֵת מֵבִיא עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וְכוּ'. אך אם הנפגע השתטה, לא מועיל לבקש ממנו מחילה בפני עשרה, כיון שכל זמן שהנשמה בגוף אי אפשר לבקש ממנה מחילה (אשרי האיש או"ח ג כ, ד). ■ דין הגמ' נפסק להלכה (שו"ע או"ח תרו, ב). ויעמוד שם יחף, ויפרט את החטא, והעשרה ישיבו לו שלש פעמים 'מחול לך' (משנ"ב שם, יד-טו). היה קברו רחוק ממנו שלש פרסאות, יכול לשלוח שליח שיבקש מחילה בשמו בפני עשרה (שם, יד). והמחרף חבירו לאחר מיתה, אין צריך לילך על קברו, אלא מבקש ממנו מחילה במקום שביישו (שם).

הָוֶה חָלִיף וְתָנֵי לְקַמֵּיהּ וְכוּ' – עובר לפניו פעמים רבות כדי לעוררו לבקש ממנו מחילה (רש"י), שלא די בכך שהוא ימחול לו, שהרי חבירו חייב לעשות את המוטל עליו ולרצותו (פלא יועץ, תשובה). ויש שכתבו, שאסור לתלמיד חכם למחול לפוגעים בו, בלא בקשת מחילה מצידם (הערות הגרי"ש אלישיב, ע"פ גמ' לעיל כג, א) [והיינו כשפגע בו בפרהסיא, שיש בכך משום בזיון התורה (רמב"ם תלמוד תורה ז, יג)].

■ המשך במילואים עמ' 122